

CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) II Türkiye Yan Raporları

Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum: Organizasyon Düzeyine Etkiler

*Zeynep Alemdar, Okan Üniversitesi
Rana Birden Çorbacıoğlu*

Bu raporda yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TÜSEV’in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir. Yazarların belirtilen kurumlarla olan ilişkileri raporun yazım tarihinden bugüne değişiklik gösterebilir.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı’nın (TÜSEV) izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

TÜSEV

Bankalar Cad. No. 2
Minerva Han
Karaköy 34420
İstanbul / Türkiye
Tel. +90 212 243 83 07 PBX
Faks. +90 212 243 83 05
info@tusev.org.tr
www.tusev.org.tr

Özet

Çalışmada Avrupa Birliği (AB) sürecinin Türkiye'deki sivil toplumun organizasyon düzeyine etkilerini incelenmiş; AB fonlarının faydalanıcı sivil toplum kuruluşlarının (STK) üzerinde kalıcı bir etkisi olup olmadığı sorgulanmıştır.

Ülkenin önde gelen ve AB fonlarından faydalanmış 5 sivil toplum kuruluşu ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmış; derinlemesine literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Rapor, Avrupa Birliği sürecinin Türkiye'deki sivil toplumun organizasyon düzeyine etkilerini inceleyerek, Türkiye'ye özgü bu uluslararası ortamın, sivil toplumun dinamiklerini etkileyip etkilemediği, AB'nin organizasyonlara yönelik demokratikleştirici bir etkisi olup olmayacağı sorularına cevap arıyor. Rapor, AB mali yardımlarının Türkiye'deki sivil toplumu güçlendirip görünür olmasını sağlarken, aslında bu yardımların amacı olarak belirtilen, sivil toplumun kurumsal olarak gelişmesine katkıda bulunma, yani proje oluşturma ve uygulama, fon yaratma, iletişim, insan kaynakları ve halkla ilişkiler gibi kapasitelerini artırma konularında sivil toplumu gerçekten ne kadar etkilediğini araştırıyor.

Yazarların analizi iki ana bölümden oluşmaktadır. Öncelikle, AB sürecinin Türkiye'deki sivil toplum üzerine etkilerini daha geniş çerçevede ele almak için STEP'in diğer araştırma faaliyetleriyle de uyumlu olarak, AB sürecinin Türkiye'yi, vatandaşların katılımı, sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı, sivil toplumun etkisinin algılanışı konusunda nasıl etkilediğini incelemektedirler. İkinci bölümde, yazarlar, AB'nin sivil topluma organizasyon düzeyinde etkisini üç safhada incelemektedirler. İlk olarak, STK'ların AB fonlarına başvururken ve onları kullanırken gerekli olan kurumsal özelliklerini inceleyip, koşullu ya da koşulsuz yardımlarda STK'ların kurumsal olarak neleri gerçekleştirmekle yükümlü olduğunu incelemektedir. İkinci olarak, makale, STK'ların bu koşulları nasıl sağladıklarına bakmaktadır. Son olarak, STK'ların yerel ve uluslararası bağları önem kazanmaktadır.

Araştırma, gerek demokratik normların yayılması gerekse STK'ların kapasitelerini artırmaları bakımından diğer örgütlerle bağlantılarına odaklanmaktadır. Rapor, AB sürecinin yarattığı ortamın sivil toplumla etkileşimi konusundaki çıkarımlarıyla son buluyor. Araştırma, AB sürecinin STK'ların organizasyonuna, iç yapısına etkilerinin yanı sıra demokratik normların bu kuruluşlarca nasıl algılandığını da gösterip, AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesi üzerine etkilerine de vurgu yapıyor.

Sonuç olarak, AB fonlarının, organizasyon düzeyinde kurumlara yerli ve yabancı ortak bulma konusunda etkisi olduğu belirtilmektedir. Özellikle hibe, yardım ya da projelerin kriterleri içinde kamu ve/ya diğer yerel, uluslararası STK'larla ilişkiler koşulu varsa, kuruluşların bu koşulu sağlamak için bağlantılar kurduğuna değinilmektedir. Ancak projeler nedeniyle gelişen bu işbirliklerinin sürekliliği çoğunlukla söz konusu olmayıp, bir yandan STK'ları, çok yarırcı bir yaklaşımla, AB değerlerini benimsemeseler de AB fonlarına yönlendirmekte, bir yandan da, AB değerlerini içselleştirmiş ancak kısa dönemli projeler değil, uzun dönemli programlar yürütmek isteyen STK'lar kaynaksız kaldığı sonucuna varılmaktadır.

Sivil topluma katılım, sivil toplumun karar alma mekanizmalarına katılımı ve etkinliğinin artması düzlemlerinde Türkiye'de yaşanan ortama etkin bir aktör olarak giren AB, STK'ların

organizasyonel yapılarında da değişimlere neden olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bu etkinin, AB'nin de katkısı olan ortam nedeniyle değişen yasalardan, vatandaşların sosyal hayata farklı katılım biçimleri geliştirmelerine kadar farklı şekillerde kendini gösterdiği belirtilmektedir. Araştırma ise, AB'nin, STK'lara, en önemli sorunlarından olan kaynak yaratma konusundaki katkılarının, demokratikleşme yazınında da bahsedilen ve AB'nin "yumuşak gücü" olarak kabul edilen demokratik değerler ve normların da yayılmasını da etkileyip etkilemediğini incelemektedir. Bu açıdan, yazarlar, AB fonları, sivil toplumun organizasyonel düzeyine bazı katkılarda bulunsa da, sivil toplumun gelişiminin yine kendi içinden gelecek yöneticilerin yaklaşım değişimi ve kendi faaliyetlerinin değerlendirilmesiyle gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır.

Giriş

Bu rapor, Avrupa Birliği sürecinin Türkiye'deki sivil toplumun organizasyon düzeyine etkilerini inceleyerek, Türkiye'ye özgü bu uluslararası ortamın, sivil toplumun dinamiklerini etkileyip etkilemediği, AB'nin organizasyonlara yönelik demokratikleştirici bir etkisi olup olamayacağı sorularına cevap arıyor. 1999 Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'nin AB ile on yıllık ilişkisinin Türkiye'deki sivil toplum üzerinde "önemli" bir etkisinin olduğu bu alanda çalışanlar arasında tartışmasız paylaşılsa da, bu etkinin sivil topluma en direk ulaştığı alanın, tüm dünyada da sivil toplumun ortak ve en önde gelen sorunlarından olan, kaynak yaratma olduğunu görüyoruz. AB mali yardımları Türkiye'deki sivil toplumu güçlendirir ve görünür olmasını sağlarken, aslında bu yardımların amacı olarak belirtilen, sivil toplumun kurumsal olarak gelişmesine katkıda bulunma, yani proje oluşturma ve uygulama, fon yaratma, iletişim, insan kaynakları ve halkla ilişkiler gibi kapasitelerini artırma konularında sivil toplumu gerçekten ne kadar etkilediği cevaplanmamış bir soru.

İstanbul, Trabzon ve Van'dan beş sivil toplum kuruluşuyla yaptığımız derinlemesine görüşmeler, Avrupa Parlamentosunun temsilcilerinden birinden aldığımız görüşler, katıldığımız toplantılar ve ikincil kaynaklar ışığında bu soruya cevap aradık. AB fonu kullanan ve kullanmayan, bu fon bütçelerinin farklı oranlarına denk gelen STK'larla görüşmeler, STKların AB kaynaklarına yaklaşımının, Türkiye'nin AB'ye yönelik politik duruşundan da farklı olmadan, oldukça yararçı ve yüzeysel kaldığını gösteriyor. STKlar mali zorlukları yenmek için AB fonlarına başvururken, AB'nin önemli saydığı, kurumsal alanda da demokratik değerlerin ve normların yerleşmesi gibi konular o STK'da çalışanların kişisel özelliklerine bağlı kalıyor. . Bunların yanında, vatandaşların sivil topluma katılımının derin olmadığı ve sivil toplumun da karar alma mekanizmalarına katılımının yetersiz olduğunu görüyoruz.

Analizimiz iki ana bölümden oluşuyor. Öncelikle, AB sürecinin Türkiye'deki sivil toplum üzerine etkilerini daha geniş çerçevede ele almak için STEP'in diğer araştırma faaliyetleriyle de uyumlu olarak, AB sürecinin Türkiye'yi, vatandaşların katılımı, sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı, sivil toplumun etkisinin algılanışı konusunda nasıl etkilediğini inceliyoruz. İkinci bölümde, AB'nin sivil topluma organizasyon düzeyinde etkisini üç safhada inceliyoruz. İlk olarak, STK'ların AB fonlarına başvururken ve onları kullanırken gerekli olan kurumsal özelliklerini inceliyoruz. Koşullu ya da koşulsuz yardımlarda STK'lar kurumsal olarak neleri gerçekleştirmekle yükümlüler? İkinci olarak, STK'ların bu koşulları nasıl sağladıklarına bakıyoruz. Son olarak, STK'ların yerel ve uluslararası bağları önem kazanıyor. Gerek demokratik normların yayılması gerekse STK'ların kapasitelerini artırmaları bakımından diğer örgütlerle bağlantılarına odaklanıyoruz. Raporumuz, AB sürecinin yarattığı ortamın sivil toplumla etkileşimi konusundaki çıkarımlarımızla son buluyor. Araştırma, AB sürecinin STK'ların organizasyonuna, iç yapısına etkilerinin yanı sıra demokratik normların bu kuruluşlarca nasıl alımlandığını da gösterdiğinden, AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesi üzerine etkileri geniş sorusuna da cevap vermeye katkıda bulunmayı amaçlıyor.

I. AB Süreci ve Türkiye’de Sivil Toplum

Demokratikleşme yazını, STK’ların ve diğer yerel aktörlerin uluslararası destekleyiciler sayesinde ülkelerindeki baskıcı rejimleri “utandırarak” politikalarını ve uygulamalarını değiştirmeye zorladıklarını öne sürer.¹ Bu çalışmalar, baskıcı devletlerin bir sosyalizasyon süreciyle uluslararası demokratik normlara uyacaklarını ve demokrasinin bu şekilde ülkede içselleştirileceği düşüncesiyle hareket eder. AB’nin genişleme için ön koşul olarak sunduğu Kopenhag siyasi kriterleri, bu yazının savunduğu utandırma mekanizmasını bir de üye yapmama “sopası” ile güçlendirdiğinden, AB üyeliği sürecinde sivil toplumun demokratikleşme bağlamında önemi artırmıştır.²

1999 Helsinki Antlaşmasıyla Avrupa Birliği’ne diğer adaylarla eşit koşullarla tam üye olma yoluna girip, 2000 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi, 2001 yılında Ulusal Program ilanlarının ardından, Türkiye 2007 yılına kadar dokuz reform paketiyle demokratikleşme yolunda önemli adımlar attı. İfade özgürlüğünden ölüm cezasının kaldırılmasına, Milli Güvenlik Kurulunun yapısından azınlık vakıflarının mal edinme haklarına kadar- epey yetersiz olsa da- 1982 Anayasasına değişiklikler yapan bu reformlar yarattıkları daha özgürlükçü ortam bakımından sivil toplumun gelişmesine de katkıda bulundu. Ancak esas olarak AB sürecinin sivil toplumun gelişmesine yönelik doğrudan yasal katkıları Türkiye’de 1960’lardan beri görülmeyen bir sivil toplum etkinliğine yol açtı. AB tarafından hazırlanan İlerleme raporlarında sıkça ele alınan derneklerde özgürlükçü düzenleme çağrısına cevaben yapılan değişikliklerle (22 Kasım 2001 tarihli 4271 sayılı Medeni Kanun ile 4 Kasım 2004 tarihinde kabul edilen 5253 sayılı Dernekler Kanunu) “örgütlenme” nosyonu oldukça özgürlükçü bir bakış açısına kavuştu.

Ancak, AB için, Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi yalnızca düşünce, ifade, örgütlenme özgürlüğü gibi temel hakların yaşanması için gerekli yerin açılması anlamına gelmiyor. AB için Türkiye’deki sivil toplum aynı zamanda AB devletleri ile Türkiye arasında sağlıklı bir diyalogun da sağlanması için gerekli. 2004 yılında Avrupa Komisyonu, Türkiye’nin katılım yönünde ilerlemesine ilişkin tavsiyesinde, AB’ye Üye Devletler ve Türkiye arasında “endişelerin ve görüşlerin içten ve açık bir şekilde tartışılacağı” bir diyalogun geliştirilmesini önerirken, “bu diyalogda en önemli rolün, AB’nin de desteğiyle, sivil toplum tarafından üstlenilmesi” gerektiğini belirtiyordu.³ Sivil toplumun, Avrupa Birliği tarafından önemsenen bir başka özelliği ise, bilgi kaynağı konusunda alternatif sunması. Avrupa Parlamentosu’nda görev yapmış bir yetkiliyle görüştüğümüzde, insan hakları ihlalleri konusunda STKların sağladığı sayılarla, devletin sağladığı verileri karşılaştırdıklarını öğreniyoruz.⁴

Dolayısıyla, Türkiye-AB ilişkileri açısından sivil toplum hem Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşılaması yani temel demokratikleşme adımlarını atması bakımından, hem de, AB’ye devletin yanı sıra farklı bir muhatap olması nedeniyle önemli. Peki, Türkiye’de sivil toplumun gelişmesine bu kadar önem atfedilen AB ile son on yıldır içinde bulunduğumuz süreç sivil toplumu nasıl etkiledi? Bu bölümde AB’nin sivil topluma katılım, sivil toplumun

¹ Hasenclever, Andreas (2005) ‘Human Rights by Moral Intervention’ *International Studies Review* (7) pp. 63-66; Keck, Margaret E. and Kathryn Sikkink, (1998) *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics* New York: Cornell University Press.

² STKlar- AB ilişkileri için Zeynep Alemdar *Turkish Civil Society and the European Union: Domestic Politics through International Organizations*, Verlag Dr. Muller, 2008; Diba Nigar Göksel ve Rana Birden, “The Role of NGOs in the European Integration Process: The Turkish Experience,” *South European Society and Politics* Vol.10, No.1, March 2005, pp. 55-70.

³ <http://www.avrupa.info.tr/Files/File/CSD/civildialogue-tr.doc> adresinden 25.07.2009 tarihinde ulaşıldı.

⁴ Görüşme, İstanbul, Temmuz 2009.

karar alma süreçlerine katılımı, sivil toplumun etki algısı ve AB'nin sivil toplumda benimsenip teşvik edilen değerlere etkisi başlıklarını AB'nin sivil topluma sunduğu ortam üzerinden ele alıyoruz. Bir sonraki bölümde de AB sürecinin Türkiye'de sivil toplumun organizasyon düzeyine etkisini inceleyeceğiz.

AB'nin Sivil Topluma Katılım Üzerindeki Etkisi

Avrupa Birliği özellikle 2002 yılından bu yana yayınladığı ilerleme raporlarında "örgütlenme özgürlüğü" ve kapasite bağlamında Türkiye'deki sivil toplumun mevcut durumunu dile getirerek atılması gereken adımların altını çiziyor. AB sürecinin getirdiği yeni hukuki düzenlemeler dernek kurma konusunda ciddi kolaylıklar sağlamasıyla 1999- 2004 yılları arasında Türkiye'deki STKların sayısının 33 kat kadar arttı. 2004 yılındaki bir gazete haberine göre, Türkiye'de o zaman var olan 80,800 derneğin, 4200 tanesi 2003 yılında kurulmuştu.⁵ 2004 yılında Dernekler Kanununun değişmesinden bu yana da, dernek sayısı artmaya devam ederek, 2004- 2009 yılları arasındaki artış da yüzde 15'e yaklaştı.⁶ Dernekler Dairesi Başkanlığına göre, "faal" dernek sayısı ise 2008 Şubat ayında 78.242 iken Temmuz 2009'da bu sayı 82.225'e ulaşmış durumda.

Ancak, dernekler sayısındaki hızlı yükselişin doğal olarak sivil topluma katılımı da derinleştirdiği çıkarımına varmakta dikkatli olmak gerekir. Gerek bu araştırma sırasında yapılan derinlemesine görüşmeler gerekse yayınlanan diğer araştırmalar (örneğin, Türkiye'de hayırseverlik araştırması)⁷ sivil topluma katılımın derinleşmediği izlenimini veriyor.

Özellikle AB'nin sivil topluma organizasyon düzeyinde etkisi başlığı altında daha detaylı olarak incelenecek olan, AB'den fon almak için kurulan dernek kuranlar ile zaten "dernekçiliği" kendine misyon edinmiş farklı nedenlerle birden fazla derneğin kuruluşu ve faaliyetleri içerisinde yer alan kişilerin görece sayısının fazla oluşu katılımcılığın Türkiye'de ne ölçüde gelişebildiğini görmemizi engelleyen faktörler arasında.

Bununla birlikte bugün hala hukuki alt yapı yeterli olmakla birlikte vatandaşların sivil topluma ve yönetim süreçlerine katılımının göreceli olarak zayıf olduğunu söylemek mümkün. Var olan siyasi kültürün yanı sıra aktif vatandaş nosyonunun eksikliği ve sivil toplumun kurumsal yapı eksiklikleri katılımın önündeki engeller olarak sıralanmakta.

Öte yandan AB sürecinden en çok etkilenen gruplardan biri olan gençler arasında da siyasi ve sivil katılım düzeyleri oldukça düşük. Siyasi partilerde faaliyet gösteren gençlerin oranı yüzde 4,7'de kalırken, geri kalan yüzde 95,3'ün dörtte üçü ise hayatlarının hiç bir döneminde bir siyasi parti içerisinde yer almayı bile düşünmüyor.⁸ Sivil toplum kuruluşlarına üyelik ise İstanbul özelinde yüzde 11 civarlarında iken bu oran Türkiye genelinde 7,7'ye kadar düşebiliyor.⁹ Katılımın önünde başta devlet, toplum ve aile engeli olmasına karşın, Türkiye'deki sivil toplum alanında son beş yılda kaydedilen olumlu gelişmeler gençlik örgütlerine de yansdı. Ancak sivil toplumun diğer alanlarında olduğu gibi gençlik

⁵ *Zaman*, 05/28/2004, Dernekler dairesi web sitesinde açıklanan "faal dernek" rakamlarına göre, 2000- 2003 arasında dernekler sayısı 60931 dernekten, 71832 derneğe, yüzde 18 oranında artmıştır.

⁶ http://www.dernekler.gov.tr/_Dernekler/Web/Gozlem.aspx?sayfaNo=2407, 24 Temmuz 2009 tarihinde erişildi.

⁷ Aydın, Davut; Çarkoğlu, Ali; Çizakça, Murat; Gökşen, Fatoş. "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet." İstanbul: TÜSEV Yayını, Aralık 2006

⁸ Veriler Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Biriminin derlediği "İstatistiklerle Türkiye'de Gençlik" araştırmasından temin edilmiştir (<http://genclik.bilgi.edu.tr/docs/istatistiklerlegenclik.pdf>).

⁹ TEGV, Türkiye'de Gençlik, Gönüllülük Sosyal Sermaye Araştırma Bulguları, Kasım 2008 çalışmalarından (http://www.tegv.org.tr/cme/articlefiles/196-TEGV_Gonulluluk_Arastirmasi_Sunumu.pdf) 26.08.2009 tarihinde elde edilmiştir.

örgütlerinde de ciddi kapasite sorunları bulunmakta ve ulusal düzeyde gençliğe hizmet eden STK sayısı halen istenilen düzeye gelmemiş durumda. Var olan gençlik örgütleri de gençlik politikaların şekillenmesi ve gençlerin karar alma mekanizmalarına katılımını artırmaya yönelik program ve projeler geliştirdiğinde yerel fon imkanı bulmakta zorlanıyorlar. Bu nedenle gençler ve gençleri hedef alan STK'lar katılımı artırmaya yönelik her türlü proje için öncelikle AB Gençlik Programlarını birincil olarak tercih ediyorlar.

Bu verilerin de işaret ettiği gibi, AB sürecinin yasal olarak sivil toplumun kurumsallaşması üzerindeki sınırları kaldırması sivil toplumun nicelik açısından artmasına neden olduysa da, sivil topluma katılımın niteliğine etkisi olduğu söylenemez. STKlara katılım sivil toplumun sorunları sahiplenmesi ve demokratik mekanizmalarla çözüme katkı sağlaması nosyonundan uzak, aşağıda da daha ayrıntılı açıklandığı gibi, daha çok AB fonlarından yararlanarak "dernekçilik" olarak adlandırılan, yeni bir iş sahası kurmak, ağlara dahil olmak veya çeşitli etkinliklerle kendini gerçekleştirmek sınırlarında kalmaktadır.

Sivil Toplumun Karar Alma Süreçlerine - AB Etkisi

Avrupa Birliği sürecinin sivil toplum kuruluşlarına bir önemli etkisi de sivil toplumun karar alma mekanizmalarına katılımı yönündeki telkini oldu. Bu bakımdan 17 Şubat 2006 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yılında yürürlüğe giren 26083 sayılı "Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, ticaret birliklerinin ve STK'ların kanun hazırlığı sırasında görüş ve önerilerin sunma fırsatını veriyor. Yönetmeliğe göre karar alıcılar hazırlık aşamasında olduğu taslakları internet, basın ve çeşitli yayın kanalları ile kamuoyuna duyurmak ve kamuoyunun görüşlerini toplamakla "yükümlü" hale geldiler.

Ancak AB sürecinin etkisi ile sivil toplum lehine elde edilen her kazanım, kanuni düzenlemeler bakımından yeterli olmasına karşın uygulamada ciddi sorunlar yaşanıyor. 2008 yılında European Citizens Action Service (ECAS) tarafından Balkanlar, Türkiye, Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya ve Rusya'da uygulanan "AB'ye komşu ülkelerde ortaklık ilişkisinin değerlendirilmesi başlıklı ankette,¹⁰ STK'lara hem özeldir AB makamları ile kendileri arasındaki ilişki ve karar alma süreçlerine katılım seviyesi, hem de AB ortaklık veya müzakere aşamalarında hükümet ile işbirliği iletişim ve karar alma mekanizmalarına yönelik sorular yöneltildi. Bu kapsamda, Türkiye'deki STKlar, sivil toplumun genel olarak kanun oluşturma süreçlerinde değil AB'nin defalarca altını çizdiği müzakereler aşamasında da sivil toplumun süreçlere dahil olmasında ciddi sıkıntılar olduğunu belirtiyor. Bir STK temsilcisine göre,

"Katılım müzakerelerine ilişkin toplantı davetleri toplantı gününden çok kısa bir süre önce yapılıyor; bu toplantılar sivil toplumun fikirlerini almaktan çok sivil toplumun desteğini alma amacını taşıyor. Müzakere başlığının ismi 'Eğitim, Kültür ve Gençlik'dir'. Biz gençlik bölümüne katkıda bulunmak istedik ancak toplantının başından sonuna kadar bu kesinlikle

---

¹⁰ Söz konusu anketin Türkiye ayağı TÜSEV'in bilgisi dahilinde Rana Birden tarafından Ocak-Şubat 2008 tarihlerinde koordine edilmiştir. Anket toplu sonuçları 2 Nisan 2008 tarihinde "Türkiye ülke raporu" başlığı altında Slovenya dönem başkanlığı himayesinde ECAS ve CNVOS (Centre for information service, cooperation and development of NGOs from Slovenia) işbirliği ile düzenlenen "Giving a stronger voice to civil society in the EU neighbourhood, Development of civil dialogue and partnership relations between civil society, national governments and EU institutions" toplantısında sunulmuştur.

mümkün olamadı, hatta toplantı başlığı bile “Eğitim ve Kültür” olarak belirtildi. Çağrılmamıza rağmen Gençlik müzakere başlığı olarak bile ele alınmadı”.

Ancak son dönemde sivil toplum ile AB konularında istişare konusunda AB’den sorumlu Devlet Bakanı ve Başmüzakereci döneminde ümit verici gelişmeler kaydedildi. İlk olarak 6 Mart 2009 tarihinde 1000’in üzerinde STK temsilcisi ile biraraya gelen Devlet Bakanı Bağış, istişare mekanizmasının işletilmesinin zor olması üzerine STKlarla ayrı ayrı görüşmeye başladı. Bağış, 18 Haziran 2009 tarihinde sadece “kadın hakları” konusunda çalışan STK’larla biraraya geldi.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, AB’nin etkisi ile sivil toplumu karar alma mekanizmalarına dahil etme konusunda bir kaç istisnai durum dışında kamunun çok da istekli olmadığı, daha çok zorunluluk hissi ile hareket ettiği gözleniyor. Buna karşın STK’lar ise hukuki zemin olmasına karşın kanun yapma süreçlerine dahil olmayı talep etme konusunda çekimser davranıyorlar. Bunun en önemli nedenleri ise, yeni yeni gelişmeye başlayan sivil toplumda savunuculuk becerilerinin henüz istenilen düzeye gelmemesini ve sivil toplumun, kanun yapma süreçlerini tam olarak bilmediğinden, müdahil olabileceğini de bilmemesi olarak sıralanabilir. Öte yandan, sivil toplumdaki kişisel ve kurumsal hakimiyet alanları nedeniyle (territorialism), farklı STK’lar ortak platformlarda biraraya gelerek savunuculuk faaliyetleri yürütememesi de sivil toplumun sesinin daha gür çıkmamasına neden oluyor.

Sivil Toplumun Etki Algısında AB boyutu

1999 Helsinki Zirvesi ile birlikte ortaya çıkan AB üyeliği konusundaki iyimser hava sivil toplumun etki alanını da güçlü kılmayı başardı. Tam üyelik yolunda sivil toplumun öneminin altını çizen AB, içerde STK’ların elini güçlendirerek bir süre için de olsa sivil toplumun özellikle AB perspektifini savunmak için bir baskı unsuru olabilmesini sağladı. Bu dönemde TÜSİAD, İKV, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Tarih Vakfı, ARI Hareketi gibi belli başlı STK’lar Türkiye’nin AB üyeliği için Brüksel’de ve ülke içerisinde AB üyeliği için lobi faaliyetleri gerçekleştirdi.

Yine bu dönemde 175 STK’nın biraraya gelerek oluşturduğu Avrupa Hareketi 2002, hükümete AB uyum çalışmaları kapsamında atılması gereken adımlar konusunda ciddi baskı unsuru oluşturdu.¹¹ Siyasi gelişmelere bakılmaksızın, hükümeti her halükarda göreve çağıran bu platform inanılmaz başarılar bir gecede AB uyum paketlerinden ilk üç tanesinin geçirilmesine katkıda bulundu.¹² Aynı platform ek katılımlarla birlikte 2004 yılında İKV liderliğinde bir araya gelerek bu sefer Türkiye’ye müzakere tarihinin verilmesi için yoğun lobi faaliyetlerini sürdürdü.

Bu açıdan bakıldığında AB üyelik perspektifinin getirdiği motivasyon çok uzun süredir talep edilen demokrasinin derinleştirilmesi için çok önemli bir “çerçeve” görevi gördü. Bu nedenle AB ve Türkiye arasında zaman zaman gerilmeler yaşanmasına ve Türkiye’de özellikle 2007’den itibaren belirgin bir şekilde AB perspektifinin hükümet nezdinde flulaştırılmasına karşın sivil toplumda bu perspektifin hala büyük oranda paylaşıldığını söylemek pekala mümkün. Ancak geçmişe oranla AB’yi her fırsatta bir araç veya çerçeve olarak kullanmak sivil toplumun tercihleri arasında artık öne çıkmamakta.

¹¹ 2004 yılında farklı bir çalışma için devlet görevlileriyle yapılan mülakatlarda, sekiz bürokrattan altısı 2002 Anayasa Reform Paketinin geçmesinde Avrupa Hareketinin kuşkusuz etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. Zeynep Alemdar 2008, 140.

¹² Baydarol, Can “ Uyum Sürecine Bağlı Olarak Mevzuat Değişikliği ve STK’ların bu sürece katılma biçimleri” başlıklı oturum konuşma notları, AB Uyum Süreci ve STK’lar, Tarih Vakfı, 12-13 Aralık 2003, sf, 57

Sivil Toplumun belki de AB'yi çerçeve veya motive edici güç olarak kullanarak başarıyı yakaladığı en önemli gelişmelerden biri de Türkiye'deki kadın hareketinin Türk Ceza Kanunu ve Türk Medeni Kanunu değişikliklerindeki etkin rolüdür. 1980li yıllardan bu yana aktif bir biçimde çalışan Kadın Hareketi, AB sürecinin katalizör etkisiyle 2001'de Medeni Kanunu, 2004'te de Ceza Kanununu kadına yönelik ayrımcı hükümler içeren maddelerden arındırmayı başardı. Özellikle 2004'te AKP hükümetinin zinanın suç sayılarak ceza yasasına girmesi isteği karşısında Kadın Hareketi konuyu gündemde tutarak ve Ankara'daki protestolarıyla AB'nin desteğini aldı. O dönemde Avrupa Birliği'nin Genişlemeden sorumlu komiseri Günter Verheugen, başbakanı, bu konuda direktmesinin AB kampanyasını zedeleyeceği yönünde uyardı.¹³ Ancak Kadın hareketinin elde ettiği bu başarıların, özellikle 2001 yılından bu yana AB ve sivil toplum bağlamında yapılan her türlü araştırma, makale veya konferansta başarı olarak belirtilen ilk örnek olması da oldukça düşündürücü.

Gerek Avrupa Hareketi, gerekse Medeni Kanun ve Ceza Kanunu örneklerinde şu nokta ilginizi çekiyor: STKların başarısının değerlendirilmesi konusu söz konusu olduğunda, bu ve diğer çalışmalarda, STKların içinden gelenlerle görüşmelerimizde, yazılı kaynaklarda, başarıların sivil toplumun kendi örgütlenme yeteneğine bağlandığı, AB sürecini inceleyen yazında ise bu başarıların özellikle AB sürecine bağlandığı görülüyor. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, iki etkinin birbirinden bağımsız olmadığını, AB sürecinin, durakladığı ve hızlandığı anlar da dahil olmak üzere, genel olarak Türkiye'de sivil toplumda yarattığı "çerçeve" etkisinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Raporumuzun bu ilk bölümünde, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin Türkiye'deki sivil topluma etkisini, STEP sorularından hareketle, genel olarak demokratikleşme yazınının ön kabulü de olan, sivil toplumun politik süreçlere katılımı bağlamında değerlendirdik.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin sivil topluma katılım, sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı ve sivil toplumun etkililiğinin algılanması üzerinden değerlendirdiğimizde, vatandaşların sivil topluma katılımının niteliği, sivil toplumun kararlara katılımının yetersizliği ve sivil toplumun etkisinin de belirsizliği karşımıza çıkıyor.

Bundan sonraki bölümde, AB'nin sivil topluma organizasyon düzeyi boyutundaki etkisini ele alırken, bu sorunların da nedenlerine biraz daha açıklık getirmeyi umuyoruz.

II. AB Sürecinin Sivil Toplumun Organizasyon Düzeyine Etkileri

Daha önceki CIVICUS-STEP projelerinde de ortaya çıktığı gibi, sivil toplum aktörlerine sorulan AB sürecinin sivil toplumun hangi boyutlarında ne kadar etkili olduğu sorusuna verilen cevaplar karşılaştırıldığında, AB sürecinin en az etkisinin sivil toplum kuruluşlarının yapısına yönelik olduğu bulunmuştur.¹⁴ Yüzde 88 de oldukça yüksek bir etki olarak gözükse de, AB sürecinin Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının içinde buldukları ortama, kendi etkinliklerini artırmalarına ve değerlerini geliştirmelerine katkısı yüzde 95lerin üzerindeyse neden bu değerlerin yansıtılacağı ve yaşatılacağı yer olan kendi kurumlarının içindeki yapılara etkisi daha az olmuştur?

AB'nin sivil toplumun organizasyon düzeyine en direk etkisi katılım öncesi mali yardımlar ve Topluluk programlarının sivil toplumun erişimine açtığı fonlar üzerinden oluyor. "AB fonları olmadan biz yaşayamayız" diyen STKlar aslında tüm dünyadaki STKlarla ortak bir

¹³ *New York Times* 9/15/2004.

¹⁴ Ahmet İçduygu, "The Anatomy of Civil Society in Turkey: Toward a Transformation" 179-197

sorunu paylaştılar da, Türkiye’de gerek AB sürecinin kendi değişken yapısı, gerekse AB’ye yönelik devlet politikalarının tutarlılıktan uzak ve bir kar/zarar tablosu içinde değerlendiriliyor oluşu, bu sorunu daha önemli kılıyor. Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının AB fonlarından yararlanıp yararlanmadıklarını, nasıl yararlandıklarını üç aşamada inceledik. Öncelikle, STK’ların AB fonlarına başvururken ve onları kullanırken gerekli olan kurumsal özelliklerini inceliyoruz. Koşullu ya da koşulsuz yardımlarda STK’lar kurumsal olarak neleri gerçekleştirmekle yükümlüler? İkinci olarak, STK’ların bu koşulları nasıl sağladıklarına bakıyoruz. Örneğin, STK’lar projeleri gerçekleştirmeleri için gerekli kaynakları nasıl karşılıyorlar? İnsan kaynakları, mali ve teknolojik kaynakları neler, bu kaynaklar sürdürülebilir mi? Öte yandan, yine STK’ların kapasiteleriyle ilgili olarak ve STK’ların kurumsal yükümlülüklerini açıklamak bakımından, STK’ların organizasyonel yapılarına bakıyoruz. Kararlar kimler tarafından ve nasıl alınıyor, iç yönetimde demokratik normlar mevcut mu, nasıl uygulanıyor? Bu aynı zamanda bizlere STEP kavramsal çerçevesinde AB’nin değerler boyutuna da etkisini görmemizi sağlıyor. Üçüncü ve son olarak, STK’ların yerel ve uluslararası bağları önem kazanıyor. Gerek demokratik normların yayılması gerekse STK’ların kapasitelerini artırmaları bakımından diğer örgütlerle bağlantılarına odaklanıyoruz. Sektörel iletişim ne boyutta, beraber yürütülen projeler var mı, bu süreçte STK’ların birbirleriyle etkileşimleri nasıl gibi sorulara cevap veriyoruz.

AB sürecinde STK’ların gelişimlerini incelerken ikincil kaynakların, AB ve STK dökümanlarının yanısıra ana kaynağımız STK’larla yaptığımız görüşmeler oldu. AB fonları kullanan ve kullanmayan STK’larla yaptığımız görüşmelerde derinlemesine görüşme yöntemini kullandık. Her derneğe sorduğumuz eş soruların yanı sıra, görüşme sırasında serbest sorular da kullandık. Derinlemesine görüşmeler, zihniyet değişimleri ve tercihlerin nasıl belirlendiği hakkında da saptamalar yapmamızı sağladı.

Bu çalışma için, AB fonları kullanan ve kullanmayan 5 STK ile görüştük. Bu STKların biri Trabzon, biri Van, üçü ise İstanbul’da aktif. Türkiye’nin üç bölgesinde ulaşabildiğimiz bu STKlar farklı özelliklere sahip. Derneklerden biri kamu yararına çalışan dernek statüsünde, biri sosyal ve sağlık hizmet, üçü ise STK/Vatandaş Grupları/İnsan Hakları örgütü. Bir STK hiç AB fonu kullanmamış, üçü kullanmış, biri ise başvuruda bulunmuş, Yurtdışından gelen fonlar açısından AB fonları bir STK’nın yurtdışından gelen gelirlerinin yaklaşık yüzde 10’una, diğerinin yüzde 35’ine, sonuncusunun da % 65’ine denk geliyor. Görüştüğümüz tüm yetkililer, organizasyon içine yönelik eleştirilerini rahat yapabilmek için ne kurumlarının ne de kendi adlarının açıklanmamasını rica ettiler.

STKlar	I	II	III	IV	V
Ofislerinin bulunduğu il	İstanbul	İstanbul	İstanbul	Trabzon	Van
Yasal durumu (STEP tanımlamasıyla)	STK	STK	STK	Kamu Yararı	Sağlık/Sosyal Hizmet
AB fonu kullanmış/kullanmamış	kullanmış	kullanmış	başvuru halinde	kullanmamış	kullanmış
AB fonu/ bütçeye yüzdesi	10	35	-	-	65

AB Fonları ve Sivil Toplum

Türkiye’de sivil toplumun gelişiminde, AB etkisinin en görülebilir ve en çok tartışılan alanının fon sağlama olduğunu görüyoruz. Gerçekten de AB uyum çalışmalarının yürütülmesi için AB tarafından sağlanan katılım öncesi mali yardımlar ve Topluluk programları Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarında “proje bazlı” fon talep etme anlayışını yerleştirmiş ve biraz daha ötelerseniz “proje STK” kavramını sivil toplum sektörüne yerleştirmiş durumda.

Bununla birlikte AB sürecinin başlarda diğer uluslararası donör kuruluşlarının Türkiye’ye olan ilgisini artırdığı ve sivil toplumun faaliyetlerini alternatif fon kaynakları ile desteklenmesinin önünü açtığı da görülüyor AB’nin yanı sıra ikili işbirlikleri kapsamında AB üyesi ülkelerin büyükelçilikleri, BM ve bağlı ajansları (UNDP, Dünya Bankası, vb.) ve uluslararası özel vakıflar (NDI, IRI, OSI¹⁵, Alman Vakıfları (Heinrich Böll, Friedrich Naumann, Konrad Adenauer, Friedrich Ebert) gibi kuruluşlar, Türkiye’de demokrasinin sağlanmasını ve derinleştirilmesi amacıyla STK’ların program ve projelerine destek sağlıyorlar.

Sivil toplum için AB dışındaki uluslararası fon kuruluşlarının yaklaşımı değerlendirildiğinde bu kuruluşların da AB ekseninden çok da fazla kopmadığı görülüyor. Örneğin, Büyükelçilik fonları ağırlıklı olarak, gençlik ve kadın gibi tematik alanda çalışan STK’ların AB konusunda bilgilerinin artırılması (AB’nin sosyal politikası), katılımcı demokrasinin yaygınlaştırılması, kısacası Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması yönünde sivil toplum arasında kavramların iyi anlaşılması olurken, NDI, IRI gibi Amerikan Vakıfları gençlik, katılım (siyasi) sivil toplumun karar alma mekanizmalarında yer alması gibi programlara ağırlık vererek, kapasite geliştirme çalışmalarına daha ikincil yer veriyor. Alman vakıfları ise yine demokratik ilkelerin konsolidasyonunu içeren STK projelerini desteklemeyi tercih ediyor. Sözü ettiğimiz donör kuruluşların desteklemeye karar verdikleri STK’ların büyük çoğunluğunun belirli bir kapasiteye erişmiş, profesyonel çalışma pratiğini elde etmiş kurumlar olduğunu söylemek de mümkün.

Öte yandan STK’ların proje teklifi hazırlayarak fon başvurusunda bulunma alışkanlığını AB programları aracılığı ile elde ettiğini söyleyebiliriz. Sivil toplumun önemine inanan AB, katılım öncesi mali yardımlar başlığı altında 2002 yılından itibaren ağırlıklı olarak STK’ların başta proje hazırlama becerisi olmak üzere çeşitli alanlardaki kapasite geliştirme programları uyguluyor¹⁶. AB Kapasite geliştirme programlarının yanı sıra insan hakları, kadın, engelliler, azınlık hakları, sosyal politikalar, bölgeler arası farklılıkların giderilmesi gibi çok farklı alanlarda destek sağlıyor. Merkezi Finans ve İhale Birimi Hibe (MFIB) veri bankasına göre 2003 yılından itibaren MFIB tarafından yürütülen AB programları arasında 22.864.342,42 tutarında 341 kontrat derneklerle¹⁷ imzalanmış.¹⁸ Yine aynı dönemde 13.193.492,47 milyon euro tutarında 145 hibe sözleşmesi Vakıflarla imzalanmış.

Bu hibe sözleşmelerine ek olarak, yine AB’nin gençlerin hareketliliğini sağlamak ve AB bilincinin üye ve aday ülkelerde yaygınlaşmasını teşvik etmek için uyguladığı ve Türkiye’nin

¹⁵ OSI, 2001-2006 yılları arası faaliyetlerini anlattığı kitapçığın önsözünde Türkiye’de faaliyet gösterme nedenini “1999 yılının Aralık ayında Türkiye’nin AB’ye aday ülke oluşunun karara bağlanması, Açık Toplum Enstitüsü’nün Türkiye’yi düşünmesine vesile oldu” şeklinde açıklamıştır. İstanbul: Aralık 2006

¹⁶ AB sivil toplumun kapasitesini geliştirmek için ortaya koyduğu ilk kapsamlı program Sivil Toplum Geliştirme Programı Kasım 2002-Mayıs 2005 tarihleri arasında uygulanmıştır.

¹⁷ Aynı dernek farklı programlar altında desteklenebilir.

¹⁸ Avrupa Komisyonundan aldığımız sayılara göre ise 1999-2009 yılları arasında, insan hakları, kadın, engelliler, sosyal politika, çevre, sağlık, kırsal kalkınma, gibi alanlarda Avrupa Komisyonunun Türkiye’de verdiği hibe tutarı yaklaşık 138,732,044 Euro. Hibelerden yararlanan taraflar arasında dernek ve vakıfların yanı sıra odalar, meslek örgütleri, üniversiteler ve kısıtlı sayıda uluslararası örgüt de var.(Avrupa Komisyonu ile yazışma, 27.08.2009)

de katılım gösterdiği “Youth” programına son üç yılda 81 ildeki gençlerin ürettiği 10.786.448€’luk toplam bütçeli 1.179 projeden yaklaşık 20.000 kişi yararlandı. Gençlerin katıldığı bu tür projeler, AB sürecinin Türkiye üzerinde yarattığı dinamik etkileri yansıtıyor.¹⁹

Ancak STEP kapsamında hazırlanan bu rapor ve sahadaki diğer toplantı ve eğitimlerde sık sık dile getirildiği gibi, AB fonlarından yararlanmak, uzun, zahmetli ve bürokratik bir süreci göze alınması anlamına geliyor. Bu nedenle STK’ların çoğu ellerinde imkan olsa AB gibi aşırı bürokratik olan AB fon programları kapsamında desteklenmek yerine daha esnek donör kuruluşlarla çalışmayı tercih edeceğini belirtiyor.

Gerek AB fonlarının, gerekse AB üyesi ülkelerle bağlantılı uluslararası kurumların sağladığı kaynaklar, demokratikleşme süreciyle doğrudan ilişkilendirilse de, bir AB bürokratinin de belirttiği gibi, “AB aslında organizasyonun içinde ne oluyor’la ilgilenmiyor.” Bu, AB gibi devasa bir bürokratik yapının ilgilenebileceği bir alan da değil. Ancak, tüm bu demokratikleşme söylemi içinde önemli olan, ve AB’nin demokratikleşmeye katkısı olduğu söylemini savunanların da üzerinde durduğu, AB ile bu tür bir ilişkiye giren aktörlerin zamanla şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi AB’nin önem verdiği değerleri benimseyip, kendi uygulamalarına yansıtacakları düşüncesi. Aşağıda bu düşüncenin Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları için ne kadar olumlu olabileceğini araştırıyoruz.

Türkiye’deki STKların (yardımlara başvuran diğer kuruluşların da- kamu ya da özel ayrımı olmaksızın) AB fonlarından yararlanabilmeleri için seçilebilme kriterlerine uymaları gerekiyor. Bu seçilebilme kriterleri ikiye ayrılıyor. İlki, kurumsal özellikler, ikincisi ise o hibeye, o yardıma özel kriterler. Kurumsal özellikler, yardım/ hibe adaylarının vergi borçları, sosyal sigortalar ödemelerinde borçları, yasal sorunları olmaması, iflas etmemiş olması gibi genellikle finansal olarak kuruluşların güvenilirliğine bağlı kriterler. İkinci tür seçilebilme kriteri ise yardımın/hibenin konusuna özel olarak, o kuruluşun gerçekten yardımın konusuyla ilgisi olmasını şart koşuyor.²⁰

Katılımcı demokrasiyi teşvik etme amaçlı STK’dan görüşmecilerimize göre; “eskiden insan hakkı projesi alabilirdik ama artık insan hakları grupları geliştiği için artık buna girişmiyoruz bile.” Bunun yanında, kadın örgütünde çalışan görüşmecimize göre, “AB çerçeveleri zaten çok sınırlı, belgeler istiyorlar, konu içinde olmanın yanısıra, konu içinde de bazı öncelikler var. Kadın STK’sı olmak yetmiyor, kadın ve engelli olması gerekiyor örneğin.”

AB yardımlarının bu tür kısıtlamalar getirmesi bir yandan neyin önemli olduğuna kimlerin karar verdiği gibi önemli bir soruyu akla getirirse de²¹, bir yandan da sivil toplumdaki fırsatçı yaklaşımlarını bir nebze olsun önlemeye yönelik. Çeşitli kurumlara AB yardımları konusunda danışmanlık hizmeti sunan görüşmecimize göre, “Proje çağrısından sonra kurulmamak önemli bir kriter, ayrıca sırf bu yardımları alabilmek için kuruluş senetlerini değiştiren büyük vakıflar var.”

AB fonlarının çizdiği dar çerçeve çoğu zaman bu kuruluşların kendi yapmak istediklerini bu çerçeveye “yerleştirmek” için zorluyor. Hazırlık aşamasındaki zorlukların yanısıra özellikle MFIB sorumluluğunda olan projelerin uygulama aşamasındaki yoğun bürokratik süreç STK’ları bıktırıyor. Zaten şu ana kadar AB mali destekli proje yürütmüş olan

¹⁹ UNDP, Turkey 2008, Human Development Report; “Youth in Turkey”

²⁰ http://www.cfcu.gov.tr/attachments/tender/1257/1_Ba_vuru_Rehberi.doc, adresinden 14.05.2009 tarihinde ulaşıldı.

²¹ “Projecilik” konusunda Zehra Kabasakal Arat, “Feminist Proje Girişimleri: Genel Sorunlar ve Türkiye için Değerlendirmeler,” *Amargi*, sayı 3, (Kış 2006): 30-31.

üç STK da başlangıçta özellikle raporlama ve parayı kullanma konusunda ciddi zorluklar yaşamış, fazlasıyla detaylı raporlamanın gereksiz ve maliyetli olduğu düşüncesi hakim.

Bununla birlikte proje geliştirme süreçleri de görüşülen STK'lar arasında farklılıklar gösteriyor. Fona ihtiyaç olduğu ve bu fon kaynağını ağırlıklı olarak AB sağladığı için "zaten yapmak istediklerini" AB'nin ilgili teklif çağrısına uygun hale getirerek teklif hazırlayan STK'ya karşın, AB meseleleriyle ilgilenmeyi misyonuna katmış olan STK, fonun konusu farketmeksizin, işbirliği ve ortaklıklar yoluyla mümkün olan her türlü fon imkanı için başvuruda bulunmayı tercih ediyor. Aynı şekilde başka STK'lar için de proje hazırlama, teknik destek verme, kamu ve STK işbirliğini bu kanalla genişletme gibi bir eğilim var.

AB projeleri için danışmanlık da yapan bir görüşmecimize göre, "AB'nin amacı doğru kuruluşların doğru projeleri alması- bence bu bir öğrenme süreci fonların sürekli olması, rekabet olması aslında durumu iyileştirdi, insanlar proje yazıyorlar." Bu düşünceye, AB fonları kullanan STKlar da katılıyor, AB fonlarından yararlanmak için ön koşul olan kaliteli proje hazırlamak belirli bir disiplini kurumlara taşımış durumda. Görüşmecilerimiz, zaman ve kaynak kullanımının sistematize oluşu, raporlama, evrakları kayıt altına alma ve organizasyonu öğretmesini projelerin kaynak sağlama dışındaki diğer avantajları olarak dile getirdiler.

Görüşmelerde dile getirilen bir farklı nokta da, AB fonu ile yürütülen projelerin aynı zamanda bir prestij nedeni olduğu ve özellikle kamu kuruluşları tarafından işbirliği için daha kolay kabul gördüğüydü. AB ilişkilerinin yarattığı meşruiyet bu çalışmada konumuz olmasa da, AB'nin Türkiye içinde algılanışının siyasi/ ideolojik birçok faktöre bağlı olduğu bu çalışmadaki görüşmelerde de ortaya çıktı. Trabzon'daki STK AB'yi "değerlerine" uygun bulmaz ve "BM ve iç fonları değerlerimiz açısından tercih ediyoruz. Türkiye olarak korkuyoruz, AB'yi sevmiyoruz" yorumunu yaparken, Van'daki kuruluş, AB projesinin Van'daki işbirliklerini güçlendirdiğini iletiyor.

Bulgularımız, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının, demokratikleşme yazınında savunulduğu gibi, AB ile ilişkiye giren aktörlerin zamanla AB'nin önem verdiği değerleri benimseyip, demokratikleşecekleri konusunda umut verici bilgiler içermiyor. Kaynak yetersizliğinden yakınan STKların önemli bir çoğunluğu AB fonlarına kendilerini "uydurup" bu ilişkiyi çok yüzeysel bir şekilde sürdürüyor. AB fonlarının gerektirdiği raporlama, kayıt altına alma gibi alışkanlıkların yararlı olduğu yorumu ise daha çok o STK'nın ve/ya görüşülen yetkilinin AB'ye genel yaklaşımı ile ilintili. Prestij konusu da aynı şekilde karşımıza çıkıyor, AB'ye ve AB'nin getirdiklerine genel olarak pozitif bakan STKlar ve kişiler AB projelerini STKları için yararlı olduğunu savunurken, negatif bakanlar da AB projelerine soğuk bakıyor.

STK'lar AB Fonları'nın Gerekliliklerini Nasıl Karşılıyor ?

Önceki bölümde, STKların kaynak sıkıntılarını AB sürecinde Türkiye'ye gelen yardımlardan karşılarken ne gibi zorunlulukları olduğunu ve bu koşulların nasıl algılandığını inceledik. Bu bölümde ise, STKların bu koşulları nasıl karşıladığını ve fonları alma ve kullanmada karşılaştıkları güçlüklerle nasıl baş ettiklerini inceleyeceğiz. Bu bölüm STKların kurumsal yapılarını da açıklamamızı sağlayacak. STKların mali ve teknolojik kaynakların yanı sıra insan kaynağı sorunuyla da nasıl baş ettiğini ve STKların iç yönetimlerinin AB sürecinden etkilenip etkilenmediğini görmeye çalışacağız.

Görüşülen STKlardan üçü, AB ve diğer uluslararası fon kaynakları girişi olmadığı takdirde operasyonel olarak var olmalarının mümkün olmadığını belirtti. Bunun yanında, AB fonlarının özellikle 2005 sonrası artması nedeniyle diğer uluslararası fonların Türkiye'ye

yönelmesi azalmış durumda. Program bazlı çalışan STKlar, AB'nin desteklediği ve daha kısa süreli olan proje bazlı çalışmalara yönelmeyi verimsiz buluyor.

Görüşülen STK'lardan biri ise, fonlar konusunda kamuya yararlı dernek statüsü olmasından dolayı daha az sıkıntı çekiyor. Özellikle buldukları kentteki kamu kuruluşlarından yoğun bir şekilde aynı katkı alabilen STK, diğer STKların düştüğü fon sıkıntısına şu anda düşmemiş gözüküyor. İstanbul'daki kuruluşlardan birinin de kurucuları arasında üst düzey ve uzman seviyelerinde kamu çalışanları olması sebebiyle tam zamanlı çalışanı olmamasına karşın yer temini ve gerekli profesyonel destek konusunda zorluk yaşamıyor. Üye aidatları STK'ların sürdürülebilirliği için yeterli olmamakta ve AB'den desteklenen projelerde ofis giderleri veya çok gerekli demirbaş alımları genelde karşılanamıyor. Ancak AB'den fon almış görüşmeye dahil edilmiş edilmemiş tüm STK'ların proje kapsamında en az bir masaüstü ve/veya diz üstü bilgisayar ile projektör ihtiyaçlarının karşılandığı biliniyor.

Görüşülen tüm STKlar, proje yazım ve hazırlık süreçlerini kendi bünyelerinde gerçekleştirdiklerini belirtse de, insan kaynağı konusunda sıkıntılarını da dile getiriyorlar. Genelde kurumun çalışanları veya yönetim kurulu ile beraber geliştirilen bileşke fikir etrafında projeler geliştirilse de, Van ve Trabzon'daki STK'lar insan kaynağını özellikle proje hazırlama sırasında gönüllüler üzerinden sağladıklarını, uygulama konusunda teknik bilgiye de ihtiyaç varsa proje bazlı istihdama gittiklerini belirttiler. AB fonlarını takip ederken ya da proje fikri geliştirirken önemli sıkıntı yaşamaları da, STKlar insan ve mali kaynaklarının sürdürülebilirliğini sağlamakta zorlanıyorlar. İstanbul'daki STKlardan biri, proje bazlı istihdamı tercih etmekte ve insan kaynağını sürdürülebilir bir noktada tutmakta zorluk yaşıyor. STKların insan kaynağı sıkıntılarının başka bir boyutu ise, İstanbul'da kadın konusunda çalışan STK tarafından dile getiriliyor: "STK'ların ihtiyacı olan profesyoneller, STKların sağladığı gelire çalışmıyor. Gönüllülerin katkıları da sürekli olmuyor."²² Özel sorunlarla ilgilenen STKların bilgisine ve deneyimine ihtiyaç duydukları profesyoneller bu STKlara ancak gönüllü olarak katkı sağlayabildiklerinden, STKların insan kaynaklarının kalitesi konusunda da sorunlar yaşıyor.

AB projelerinin, STKların organizasyon düzeyinde, zaman, ve kaynak kullanımının sistematize oluşu, raporlama, evrakları kayıt altına alma gibi avantajları olduğunu dile getirmiştik. Bu avantajlar ilgili STK'nın AB projesi dışındaki tüm faaliyetlerine hesap verilebilirlik ve şeffaflık olarak yansıyor mu? Daha net bir ifade ile acaba proje ile elde edilen tecrübeler organizasyonların iç yönetimlerinde bir etki yaratıyor mu? Bu soruya cevap verebilmek için görüşmecilerimize, kararların nasıl alındığını (tek kişi mi karar alıyor, karar alırken danışma mekanizması var mı), organizasyonda belli normlar, üzerinde sözsüz de olsa anlaşılmalı, yazılı ya da olmayan ortak bir duruş, olup olmadığını (Şu kesinlikle olmaz, bu mutlaka olur), kuralları değiştirmeye kimin yetkili olduğunu ve genel politikalara ilişkin sorunlarda kararların nasıl alındığını sorduk. Öte yandan, mali konularda da kimin karar verdiği ve üyelerin sorunlarla karşılaşınca nasıl davrandıklarını, sorunlarla başa çıkmak için kime başvurduklarını ve acil durumlarda acil kararları kimin aldığını da araştırdık. Derinlemesine görüşmelerde öne çıkan bulgular, AB projelerinin demokratik normların taşınması bakımından pek de etkisinin olmadığını gösteriyor. Görüşülen STKlarda, yönetim kurulu, yürütme kurulu gibi yapılar olsa da hiyerarşik bir örgütlenme var. STK'larda kararı başkan ya da genel sekreter alıyor, "en sözü geçen adam alır." Bu "en sözü geçenler" de, bizim beş vakamızın dördünde aynı zamanda kurumun kurucusu da olan başkanlardı. İki kurumda başkanların görev süreleri kuruluşlarla yaşıt, 14-15 yıldır aynı kişiler başkan

---

²² 13 Mayıs 2009, Görüşme

konumunda, üçüncü kurumda da kurucu başkan hala en saygın kişi. İstanbullu üçüncü kurum da, çok daha yeni olmasına karşın, kurucu başkanın etrafında gerek eski kamu görevinden dolayı, gerekse kurumun kuruluşundaki çabalarından dolayı önemli bir “başkanlık halesi” var. Görüştüğümüz kadın örgütlerinden birinde en etkin kişi başkanlık görevi taşıyor- bunu da bu örgütteki feminist anlayışa bağlamak mümkün.²³

Mali konularda da karar aynı kişilere ait. Acil kararlarda da o anda o işin başında olan kişi ya da kişiler karar verse de, “başkan” en azından telefonla aranıyor. Bir görüşmecimizin de belirttiği gibi, “acil kararlarda yanlış da olsa ben bu kararı aldım- ya da yapabileceğim en iyisini yaptım diyorsun ancak bazen de durumun aciliyeti konusunda anlaşmazlığa düşebiliyoruz.” Görüşme yaptığımız dört STK’da yönetim kurulu başkanın davetiyle oluşmuş, yalnızca birinde genel kuruldan seçimle çıkılıyor.

STKlarda, yeni nesil yeni açılımlar yaptığında (bir kararı sorgulamak, farklı bir platforma katılmak gibi), kurumun yapısına bağlı olarak bir müzakere sürecine girilebiliyor, ancak son söz başkanın (yönetim kurulundaki en etkin kişinin). Daha demokratik kurumlarda hiyerarşi deneyim üzerinden meşrulaştırıldığı için yeniler zorlanıyor. Daha az demokratik olanlarda ise “benim ısrarımla platformda yer alınca ve bir sorun olduğunda bak gördün mü diyorlar.” Görüşmelerde, üye bazlı STKlarda üyelerin karar alma mekanizmalarına katılmalarının zor olduğu gözlemlendi. Birinde etkin bir e-posta ağı var ve bu e-posta iletişimlerinde “e-mail yaygaracıları” ısrarlı tavırlarıyla konuyu YK gündemine sokabiliyorlar, ancak diğer STK’da yönetim kurulu tamamen üyelere kapalı. Genel kurullar ise, çoğunlukla konuşarak rahatlamaya yönelik, kararlar uygulanmıyor.

Ancak bu görüntüye karşın, AB projeleri kapsamında kurumsal kapasite ve gelişimi eğitimi alan bir STK ile görüşmemizde, STK’nın karar almada farklı mekanizmalara kavuştuğunu saptadık, “Eskiden başkan odasında, makamı etrafında YK toplantısı yapıyorduk ama artık toplantı salonumuz var, bilgi işlem odası adını koyduk.”

Görüştüğümüz STKların hiç birinde yazılı bir prensipler, davranışlar dokümanı yok. Ancak STKların amaçlarından, etkinliklerden, çalıştıkları alanlardan ileri gelen ve üyeleri de zaten üye olamaya motive olmaya iten tanımlarından doğan bir prensip ortaklığı var. Örneğin, siyasi katılım üzerine yoğunlaşan STK “azınlık ya da din meselelerine girmek istemiyor,” feminist kadın STKsı, “faşist bir grupla ortaklık yapmaz.” Ancak anlaşılacağı gibi, bu prensipler de organizasyonun içine yönelik değil ve daha çok o STK’nın ideolojik duruşuyla ilgili olduğu gözleniyor.

Bulgularımız, AB fonlarının teknolojik kaynakları karşılamakta hayli etkin olmasına karşın, STKların önemli sorunları olan mali ve insan kaynaklarına elle tutulur bir yarar sağlamadığına işaret ediyor. Projelerin süreli olması kaynakların sürdürülebilirliğini engelliyor. STKların AB fonlarını kullanması ile iç yönetişimin demokratikliği arasında ise bir bağlantı gözlenmiyor. STKlar projeleri raporlarken hesap verilebilirlik ya da şeffaflık gibi değerler yerleşmiyor, yalnızca ağır bir bürokratik süreç, sırf AB istedi diye yerine getiriliyor. Dolayısıyla, yeniden demokratikleşme yazınının varsayımına dönersek, STKların AB ile bu tür bir ilişki içinde olmaları onları daha demokratik kurumlar haline getirmiyor.

STK’ların Yerel ve Uluslararası Bağları

²³ Feminist bakış açısı hiyerarşiye karşı olduğundan feminist örgütlenmelerde başkanlık müessesinin olmaması, ilişkilerin eşitlik üzerinden yürütülmesi anlayışı yerleştirilmeye çalışılır. Bu anlayış görüştüğümüz ve kendini feminist olarak tanımlayan iki örgütten birinde geçerliliğini koruyordu.

Görüşmelerimizde, İstanbullu 2 STK'nın çok geniş uluslararası bağları olduğunu gördük. Bu bağlar, şemsiye organizasyonlara, uluslararası gruplara üyelikler şeklinde ya da proje ya da program bazlı yerel işbirlikleri şeklinde oluyor. İstanbullu iki STK'nın görüşmelerde eksiksiz sayamayacakları kadar uzun listelerden oluşan uluslararası bağlarının yanında Trabzonlu STK da yerel şemsiye örgütlerle, platformlarla iletişim halinde. Van'da da hem yerel hem uluslararası işbirliklerinin yaygın olduğunu gördük, ancak bu ilişkiler çoğunlukla projelere, programlara bağlı. STKların yerel ve uluslararası bağlarının var olmasının yanı sıra, sürdürülebilirlikleri ve bu ilişkilerin ne şekillerde olduğu da önem kazanıyor. Örneğin, STK'ların yerel ve uluslararası ilişkileri nasıl yürüyor? İletişim sıklığı, yöntemi (e-mail, fax, telefon, posta) nedir? Bu iletişim kişilere mi bağlı, o kişi kuruluştan ayrılınca ne oluyor? İletişimin içeriği ne? İyi örnekler, kötü deneyimler değiş tokuşu var mı? Uluslararası eğitim programları, normlar üzerinden paylaşımlar var mı?

Bu sorulara yönelik çıkan bulgular, yerel veya uluslararası ikili ilişkilerin, özellikle uluslararası olanların, o ilişkileri ilk kuran kişilere çok bağlı olduğunu gösteriyor. O kişiler kurumdan ayrıldığında bağlantılar da unutuluyor. İletişim sıklığı ortak proje/program yürütme gibi durumlarda artarken, uluslararası ağlarda internet üzerinden haberleşmenin en yaygın yöntem olduğunu görüyoruz. İletişim bu şekilde gerçekleşince bir öğrenme sürecine de giriliyor, İstanbul'daki bir kadın STK'sı, uluslararası kadın hareketinin e-posta grubunun deneyiminden hareket ederek, kendi e-gruplarına yazışma kuralları koyduklarını ve kurallar uygulanmadığında üyelerin çıkarıldığını belirtiyor.

Uluslararası ve yerel paydaşlarla yapılan projelerden başka şekillerde kurumlara ne kadar öğrenme kaldığı ise belirsiz. Bir görüşmeciye göre, "Maddi kaynakların arttığı için daha önce yapmadığın şeyleri yapıyorsun, görünürlük sağlıyorsun, ortak çalışıyorsun çok iyi oluyor ama kapasiteyi artıracak kurumsal bellek yaratmak gibi bir şey olmuyor- zamanında biz de bunu yapmıştık oluyor. Projenin kitabından başka kalan bir şey olmuyor, 1 milyon dolarlık insan hakları projesinden kalan hiç bir şey yok. Ne kurumun bir insan hakları söylemi var, ne de bir insan o konuda çalışan."

Sonuç olarak, AB fonlarının, organizasyon düzeyinde kurumlara yerli ve yabancı ortak bulma konusunda etkisi mevcut. Özellikle hibe, yardım ya da projelerin kriterleri içinde kamu ve/ya diğer yerel, uluslararası STKlarla ilişkiler koşulu varsa, kuruluşlar bu koşulu sağlamak için bağlantılar kuruyorlar. Ancak projeler nedeniyle gelişen bu işbirliklerinin sürekliliği çoğunlukla söz konusu olmuyor. Kurumların öğrenme süreçleri ise kendi iç yapılarına ve çoğunlukla kurumun içindeki insanların kişisel özelliklerine bağlı olduğu için AB sürecinin kurumsal gelişme üzerinde etkisini iddia etmek zor.

Çıkarımlar

AB süreci, hem Kopenhag kriterlerinin gerçekleştirilmesi koşuluyla, hem de Türkiye'nin Avrupalılaşmayla eşitlediği çağdaşlaşma anlayışına sağladığı somutluk bakımından Türkiye'de demokratikleşme hareketlerini kolaylaştırmıştır. 1982 Anayasasının baskıcı ortamından fiili olarak Özal devriyle çıkmaya başlayan Türkiye, kanunların değişmesi bakımından ise en büyük atılımı AB sürecinin tıkanıdığı yılların ardından gelen 2000li yıllarda yapmıştır.²⁴ 2000-2004 yılları arasında geçen Anayasa reform paketlerinin ardından 2005'te müktesebata uyum için resmi müzakerelerin başlamasıyla, Türkiye'de sivil toplum da 1982 Anayasasının bağlayıcılığından kurtulmuş, ve Türkiye-AB ilişkilerinin artmasıyla dışa açılmaya başlamıştır. Gerek sayı, gerekse ikili ve çoklu ilişkilerin artması bakımından STKlar yeni bir devre girmiştir. Ancak AB ilişkileri Türkiye'de iç siyasi dinamiklerle çok değişik şekillerde eklendiğinden ve siyasetçilerin AB yanlısı/AB karşıtı ikilemini çok sevmelerinden dolayı, AB, STKlar için de bu ikili bakışa uyacak biçimde yarar/zarar hesaplarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu anlayışın üzerine bir de, tüm dünyada da STKların en önemli sıkıntılarından olan kaynak yetersizliği ve fon bulma sorunları AB'nin sağladığı mali imkanlarla çözülebince STKların AB'ye yaklaşımı yararçı ve yüzeysel kalmıştır. STKların, sivil topluma demokratikleşme yazınında yüklenen anlamına da uygun olarak demokratik değer ve normları içselleştirme ve uygulama noktasına gelmeleri de, çoğunlukla o STKların iç yapılarına ve gelişim süreçlerine ve o STKdaki etkin kişilerin değerlerine bağlı kalmıştır.

AB'nin STKlara organizasyon düzeyinde etkilerini incelediğimiz bu çalışmamız da bu düşünceleri doğruluyor. Bulgularımıza göre, STKlar finansal zorluklarını yenmek için AB fonlarına başvuruyorlar. AB'nin amaçladığı uzmanlaşmış STKlar, uzmanlaştıkları konularda yardım alsınlar hedefi, sivil toplumun kaynak sıkıntıları nedeniyle zor ve ancak sivil toplumun kaynaklarını farklılaştırabildiğinde gerçekleşebilir. Ancak burada da karşımıza başka bir ikilem çıkıyor. Katılım öncesi süreçte AB'den gelen proje fonlarının artması sonucu, Türkiye'deki STKlara maddi fon sağlayan farklı kaynaklar azaldı. Bu bir yandan STKları, çok yararçı bir yaklaşımla, AB değerlerini benimsemeseler de AB fonlarına yönlendiriyor, bir yandan da, AB değerlerini içselleştirmiş ancak kısa dönemli projeler değil, uzun dönemli programlar yürütmek isteyen STKlar kaynaksız kalıyor.

Bu çalışmada AB fonlarının STKların organizasyon düzeyine etkisini üç safhada inceledik. Fonların gerektirdiği koşullar nedir, bu koşullar nasıl karşılanıyor, STKların insan, mali, teknolojik kaynakları ve iç yönetişimi nasıl etkileniyor ve AB'nin yarattığı ortamın STKların uluslararası ve yerel bağlantılarına etkisi nelerdir sorularını cevapladık. STKlar, AB fonlarının gerektirdiği organizasyon yeteneği (raporlama, evraklama, zaman kullanımı), teknolojik kaynakların gelişmesi, yerel ve/ya uluslararası bağlantılar kurma gibi koşulları sağlarken organizasyon düzeylerinde gelişme olduğunu doğruladılar.²⁵ Bunlar, AB proje kültürünü yerleştirerek STKların kurumsal gelişimini sağlarken, STKların güçlenmesine dolayısıyla daha görünür olmalarına da katkıda bulunuyor. Ancak yukarıda da açıkladığımız

²⁴ 1997 Luksemburg Zirvesinde Doğu Avrupa ülkeleriyle eşit koşullarda AB tam üye adayı sayılmayan Türkiye, daha önce de değindiğimiz gibi, 1999 Helsinki Zirvesiyle bu statüden kurtuldu. Sivil toplumun gelişmesi açısından, 1991 (163. maddenin değişmesi), 1993 (özel TV ve radyolar izni) ve 1995 (dernekler ve sendikalar siyasi partilerle ilişkiye girebilir)'teki Anayasa değişiklikleri etkili olmuştur.

²⁵ Burada akla gelen bir başka soru da, AB etkisi olmadan efektif organizasyonu olan STKların olup olmadığı. STKlar arasında organizasyonun düzeniyle dikkat çeken STKlardan TEGV ilk aklımıza gelenlerden. TEGV'in başarısı neye bağlıdır diye düşündüğümüzde, arkasında yılların profesyonel deneyimi olan önemli bir grubun olması ve –iş dünyasından gelen profesyonel yöneticiler tarafından yönetilmesi ve STK'nın ilgi alanının da Türk insanının yumuşak karnı olan eğitim olması aklımıza geliyor.

gibi, bu kurumsal gelişimin demokratik normların içselleştirilmesine katkısı olduğunu iddia edemeyiz. AB fonlarını kullanan ve kullanmayan STKlarda iç yönetişimin demokratikliği bakımından bir farklılık gözlemlenmedi. Ancak demokratikleşme yazınında da sık sık dile getirildiği gibi, demokratik değerlerin ve normların yerleşmesi oldukça uzun süreçler olduğundan, belki de AB fonlarının daha çok ve uzun süreli kullanılması halinde bu tür değişimler izleyebiliriz. Bunun yanında, hedef olarak STK'ların kapasite geliştirmesini alan AB destekli programların, STGP gibi, STKların kurumsal gelişiminde AB fonlarının gerekliliklerinin yerine getirilmesinden daha etkili olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla, AB demokratik değerler ve normların sivil toplum tarafından içselleştirilmesini amaçlıyorsa, bu tür programların organizasyon düzeyinde etkisinin daha belirgin olacağı açık.

Araştırmamızda ortaya çıkan başka bir önemli nokta da, AB fonlarının kullanıldığı projelerin sonuçlarının değerlendirilmesi eksikliğiydi. Bir yandan, STKlar nezdinde projelerden öğrenme süreci ve kurumsal bellek yaratma eksik kalırken, insan hakları projesi örneğindeki gibi, bir yandan da projelerin hedef gruplarında nasıl bir değişime neden olduğu bilinmiyor. Projelerin raporları AB (delegasyon) tarafından incelense de, sonuçlar ve etki analizleri kamuoyu ile paylaşılmıyor. Öte yandan, STKların da ürettiklerinin ne gibi bir artı değer yarattığını ne kadar değerlendirdiği tartışma konusu.

Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde özellikle son on yıldır çerçeve etkisiyle kendine özel bir yer alan AB, sivil toplumun gelişimi sürecinde de etkin. Sivil topluma katılım, sivil toplumun karar alma mekanizmalarına katılımı ve etkinliğinin artması düzlemlerinde Türkiye'de yaşanan ortama etkin bir aktör olarak giren AB, STKların organizasyonel yapılarında da değişimlere neden oldu. Ancak bu etki, AB'nin de katkısı olan ortam nedeniyle değişen yasalardan, vatandaşların sosyal hayata farklı katılım biçimlerini geliştirmelerine kadar farklı şekillerde kendini gösterdi. Bu araştırma ise, AB'nin, STKlara, en önemli sorunlarından olan kaynak yaratma konusundaki katkılarının, demokratikleşme yazınında da bahsedilen ve AB'nin "yumuşak gücü" olarak kabul edilen demokratik değerler ve normların da yayılmasını da etkileyip etkilemediğini inceledi. AB fonları, sivil toplumun organizasyonel düzeyine bazı katkılarda bulunsa da, sivil toplumun gelişiminin yine kendi içinden gelecek yöneticilerin yaklaşım değişimi ve kendi ürettiklerinin değerlendirilmesiyle gerçekleşeceği görünüyor.